

RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE'NİN KARAMAN NÜSHASI ÜZERİNE NOTLAR

İdris Nebi Uysal*

■ Giriş

Hayat hikâyesi 1240/1-1320/1 yılları arasına rastlayan Yunus Emre, Anadolu'yu Türk-İslam motifleri ile mayalayan isimlerin başında gelir. Bu gönül adamı, gerek hayat hikâyesiyle gerek eserleriyle kültür ve medeniyetimizin inşasına ve tekâmülüne büyük katkı sağlamıştır. O, sözleriyle bir yandan insanları güzele, doğruya, sevgi, hoşgörü ve kardeşlik iklimine davet ederken diğer yandan asırlardır konuşma dili olarak kullanılan bir ağzın yazı dili hüviyeti kazanmasında etkin rol oynamıştır. Geriye dönüp bakıldığında medeniyetimize edebiyat, mimari, sanat, felsefe, bilim yönleriyle katkı veren pek çok ilim, kalem ve sanat erbabının olduğu görülür. Yunus'u bu şahsiyetlerden ayıran, Türkçe duyarlılığı ile bu konudaki öncü ve örnek duruşu olmuştur. O, kimliğini Türkçeyle inşa etmiştir. Öyle ki Yunus'un hayat hikâyesi, Türkçenin hikâyesi olmuştur. İkisinin de filizlenip geliştiği yer Anadolu'dur.

Bugün edebiyat tarihlerinde Yunus Emre adını taşıyan iki eserden söz edilir: *Risâletü'n-Nushiyye* ve *Dîvân*. Bu adlandırmalardan ilki, sanatçıya yahut metni istinsah edenlere ait olmayıp yakın zamanların ürünüdür. İkincisi, yazmanın başındaki risalenin de yer aldığı tüm metni kapsayan ve müstensihlerce verildiği düşünülen bir isimdir. Metinlerin bulunduğu nüshaların adı genellikle *Dîvân-ı Yûnus Emre* şeklindedir¹. Bu yaklaşım, kitapta şiirler bölümünden önce gelen risalenin ilahilerden ayrı bir eser olarak görülmediğini, onun *Dîvân* olarak takdim edilen bütünün bir parçası olarak kabul edilmesi ge-

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Karaman. E-posta: uysal.idrisnebi@gmail.com

1 Bu isim Karaman nüshasında Arapça isim tamlaması yapısındadır: *Dîvânü Yûnus Emre* (bk. Uysal, 2014: 160). Birkaç yazmada ise *İlâhiyyât-ı Yûnus Emre*, *Dîvân-ı İlâhiyyât-ı Yûnus Emre* şeklindedir (Tatcı, 2008a: 2 ve 12).

rektiğini anlatır. *Dîvân* ile kastedilen; geniş anlamıyla iki eserin oluşturduğu bütün, dar anlamıyla ise şiirlerden meydana gelen kısımdır. Bu yazıda *Dîvân* yazmalarının bir kısmında bulunan risalenin Karaman nüshası (özellikleri, imlası, dili, üslubu, içeriği vb.) üzerinde durulmuştur.

***Risâletü'n-Nushiyye* Hakkında Kısa Bilgi**

Risâletü'n-Nushiyye edebiyat araştırmacılarının mesnevi türünde kabul ettiği bir eserdir (bk. Çelebioğlu, 1999: 47). Risaleyi tenkitli olarak neşreden Tatcı (2008b: 2) metnin, baştaki mensur bölüm dışında mesnevi tarzında meydana getirilmiş tasavvufi bir nasihat-nâme olduğunu söyler. Metin, adından da anlaşılacağı üzere dinî tasavvufi nitelikli bir öğüt kitabıdır. 600'e yakın mısra ile 25 civarında satırdan meydana gelen risale, âdetâ bir nasihatler manzumesidir. Kimi araştırmacıların ilahilerle kıyaslayarak “kuru bir metin” diye niteledikleri mesnevi, Yunus'un şiirleri kadar lirik ve derinlikli olmasa da yer yer ilahilerdeki tat ve çağrışım zenginliğine sahip dizeler barındırır. Bu mütevası eser; baştan sona güzel ahlakı öğütler, iyi insan olmanın yollarını gösterir. Zira önce âdem, yani insan olmak gerekir. Bunun yolu da nefis terbiyesinden geçer. *Dîvân* yazmalarında ilahilerden önce risalenin gelmesi boşuna değildir. İnsanın nefisle mücadelesi, kendini bilme ve bulma çabası, ruhunu öfke, iftira, dedikodu, kıskançlık, cimrilik gibi kötülüklerden arındırması, başka bir ifadeyle tasavvuf iklimindeki yolculuğu eserin temel konusudur. Aslında bunlar, eseri genişçe tahlil eden Mehmet Kaplan'ın (2006) ifade ve tespitiyle “insanın türlü hâlleridir.” Çağrı kamuya, yani cümle âlemedir. Bu nedenle dizelerde sıkça “cümle âlem, kamu” hitap ve vurgularıyla karşılaşılır.

Risâletü'n-Nushiyye üzerine emek veren araştırmacılar (bk. Gölpınarlı, 2006: 3; Tatcı, 2008b: 33), eserin başında yer alan 13 beyitlik manzumenin aruzun *fâilâtün-fâilâtün-fâilât* kalıbına göre düzenlendiğini dile getirirler. Metindeki asıl bölümse aruzun *mefâilün-mefâilün-feûlün* kalıbıyla söylenmiştir. Ne var ki aruzun Türk edebiyatına yeni girmeye başladığı günlerde yazıya geçirilen bu mesnevinin neredeyse her beytinde birtakım vezin kusurları, nazım tekniğine gölge düşüren bazı aksamalar dikkatli gözlerce hemen fark edilir. Hemen her nüshada göze çarpan bu sapmaları müstensih hatası olarak değerlendiren araştırmacılar olduğu gibi bunları didaktik üsluba bağlayan, Yunus'un şekilden çok öze önem vermesiyle izah edenler (bk. Tatcı, 2008b: 4) de vardır.

Mevcut yazmalar beyit sayısı ve sıralanışı bakımından farklıdır. Bu manzara okuyanda risalenin tahrif edilmiş veya karıştırılmış olabileceği düşüncesini uyandırır. Ayrıca bunların ezberden yazıya geçirilmiş olma ihtimalini de güçlendirir.

Mesneviyi bilim dünyasına tanıtan Abdülbaki Gölpınarlı olmuştur. Araştırmacı eseri önce tenkitli metin şeklinde (1943), ardından yalnızca Fatih nüshasını esas alarak neşretmiştir (1965). O tarihten sonra Mustafa Tatcı, Umay

Günay, Osman Horata, Mustafa Özçelik, Önder Göçgün, Ziya Avşar, Erdoğan Boz, Vasfi Babacan risale üzerine emek veren isimlerdir.

Nüshaları

Risâletü'n-Nushiyye bugün birçok nüshası olan bir eserdir². Ancak mevcut yazmalar beyit sayısı, konu bütünlüğü bakımından birbirinden farklıdır. Fatih nüshasının esas alındığı Gölpınarlı (1965) ve Boz (2012) neşirlerinde 29 satır 562 beyit vardır. Aynı nüshayı yüksek lisans bitirme tezi olarak inceleyen Babacan'ın (2013) çalışmasında 29 satır 563 beyit kayıtlıdır. Tatcı'nın (2008b) edisyon kritik usulüyle hazırladığı yayında 600 beyit yazılıdır, satır sayısı ise belirtilmemiştir. Mesnevi Karaman nüshasında 18 satır 546 beyitten ibarettir. Ancak Karaman nüshasının en az iki varak eksik olduğu kesindir³. Noksan sayfaların *Dîvân*'ın tekkede okunup muhafaza edildiği veya elden ele dolaştığı dönemlerde kaybolmuş / koparılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bir sayfaya 11 dizenin yahut satırın yazıldığı, baştaki manzum kısmın diğer nüshalarda 13 beyit olduğu dikkate alınırса Karaman nüshasındaki satır sayısının 29, beyit adedinin de 557 civarında olması gerektiği sonucuna ulaşılır. Bu bilgiler ışığında risalenin 25-30 arası satır, 557-565 arası beyitten müteşekkil olduğu düşünülebilir.

Nüshalardan beşinin (Fatih, Karaman, Yahya Efendi, Nuruosmaniye, Bursa) diğerlerine göre sağlam ve tam olduğu araştırmacıların ittifakla dile getirdiği bir husustur. Bununla birlikte genel kabul, Karaman ve Fatih nüshalarının en iyi nüshalar olduğu yönündedir. Geçtiğimiz günlerde varlığı hakkında açıklamalar yapılan ve üzerinde çalışıldığı ifade edilen Vatikan ve Kütahya Vahitpaşa yazmalarının yayımlanmasıyla risaleyle ilgili mevcut bilgilere yenilerinin eklenmesi muhtemeldir.

Karaman Nüshası: Millî Kütüphane, Mikrofilm Arşivi, Numara: A-4764.

Risâletü'n-Nushiyye'nin nüshalarından biri de yakın tarihe kadar Karaman'da Kirişçi Baba yahut Yunus Emre ismiyle anılan camide muhafaza edilen Karaman nüshasıdır. İçinde risalenin de bulunduğu bu yazmanın kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. İstinsah tarihi konusunda büyük ihtilaf vardır. Fuat Köprülü ve Âmil Çelebioğlu nüshayı XIV. yüzyıl metni olarak gösterirler (akt. Tatcı, 2008a: 2). Bilginin aktarıcısı olan araştırmacı da aynı kanaattedir. Tekindağ (1966: 73), bunun en eski divanlardan biri olduğunu belirtir. Yazmayı Karaman'da gördüğünü söyleyen Öztelli (1971: 24-26) de aynı düşüncededir. Gölpınarlı (1965: LII) nüshanın XVIII. yüzyılda istinsah

2 Yunus Emre merkezli araştırmalarıyla dikkatleri üzerine çeken Orhan Kemal Tavukçu, kendisiyle 16.06.2021 tarihinde yaptığımız söyleşide *Dîvân*'ın 50 civarında nüshasının bulunduğunu, bunların en az %30'unda risalenin de yer aldığını söylemiştir.

3 Nüshasın [1.b] sayfasındaki reddâde, takip eden sayfanın *üçüncü* sözcüğüyle başlayacağını göstermektedir. Eldeki metinde bu ifadeyle başlayan bir varak yoktur. Şiirdeki 11 beyit ile mensur bölüme ait ilk cümlelerinin bulunduğu varak eksiktir.

edilmiş olabileceğini ileri sürerken Mazıoğlu (1995: 347) XIV. asra ait olmadığını iddia eder. Günay ve Horata (2009: 99) ise XVI. yüzyıl ve sonrasına işaret ederler. Nüşhayı dil yönüyle inceleyen Uysal (2014: 127), bunun XIV. yüzyılın sonlarında veya XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Toplam 210 varak olan bu eser, harekeli nesihle kaleme alınmıştır. Ciltsiz ve tezhipsizdir. Eser, Arapça bir ibareyle başlamış, burada eserin Hz. Yunus Emre'ye ait bir *Dîvân* olduğu hazrete edilen dualarla dile getirilmiştir. Tanıtım ve dua bölümleri ile besmele sadece Karaman nüshasında vardır. Dua bölümünden sonra besmele çekilerek risaleye geçilmiştir.

Risale, yazmanın girişinde 1.b-51.b sayfaları arasında olup 546 beyitten ibarettir. Her sayfada 11 satır ve genellikle 5 tam beyit yazılıdır. *Dîvân*'daki tüm bölüm başlıkları, ayrı bir renkle -muhtemelen kırmızı mürekkep (surh)- belirlenmiştir. Nüshanın başındaki manzum bölümde Hz. Âdem'in yaratılışı ve anasır-ı erbaa (toprak, hava, ateş ve sudan meydana gelen 4 unsur) üzerinde durulmuştur. Ancak bu kısım eksiktir. Başka nüshalarda 13 beyit olan bu bölüm, mevcut nüshada iki beyitten ibarettir. Bu kısa girişten sonra 18 satırdan oluşan, akıl ve imana ait bilgilerin paylaşıldığı mensur bir parça gelir. Diğer nüshalarla kıyaslandığında burada da eksik cümlelerin olduğu göze çarpar. Eksik satırlar, akıl ve imanla ilgili açıklamaların bulunduğu yerlerdir.

Mesnevinin girişinde “Şerh-i Âdem Aleyhisselam” başlıklı bir manzume vardır. Manzumenin başlığı; Karaman, Bursa ve Yahya Efendi nüshaları ile aynıdır. Bundan sonraki bölümler “Dâstân” adını taşır. Yunus Emre insanın baş düşmanı olarak gördüğü kibir, öfke, cimrilik, kıskançlık, gıybet, iftira gibi kötülüklerle mücadelesinin zorluğuna işaret ederek mesneviyi destan adını verdiği bölümler üzerine kurmuştur. Böyle kötü huylarla baş edebilen bir kimse, onun gözünde kahramandan farksızdır. Karaman nüshasındaki bölümler sırasıyla “Dâstân-ı Kibr”, “Dâstân-ı Buşu”, “Dâstân-ı Sabr”, “Dâstân-ı Buhl ü Haşed” ve “Dâstân-ı Gaybet ü Bühtân”dır.

Risalede *Yunus* adı altı kez geçer. Şair bu dizelerde kendisinden bahsederken bazı şiirlerdeki tercihinin aksine *âşık*, *biçare*, *derviş*, *miskin* gibi sıfatları kullanmaz. *Yunus* ismi her destanın sonuna denk gelecek şekilde zikredilmiştir. Bu, okura risaleyi oluşturan her bölümü birbirinin mütemmimi olarak görmenin yanı sıra bunları ayrı bir manzume şeklinde değerlendirme imkânı veren, anlamlı bir uygulamadır.

51.b'nin ilk dört dizesinden sonra “fi's-seyri ve's-sülûki” başlığıyla ilahilere geçilmiştir. Her varakta sağ sayfanın altında, sonraki sayfanın hangi kelimeyle başladığını gösteren reddade yazılıdır. Ancak reddadeler, birkaç yerde silik vaziyettedir.

Karaman nüshasının 1.b sayfası eserin kapak sayfası şeklindedir. Bu sayfa, birtakım motiflerle süslüdür. Sayfanın etrafı kalın bir çizgiyle çevrilmiş, risalenin ilk iki beyti buraya sağ alttan sol üst köşeye doğru eğik şekilde yazılmıştır. Nüsha, hâlen merhum Baha Kayserilioğlu'nun vârislerindedir.

Muhtevası

Eldeki nüshada 2 beyitlik kısa girişten sonra 18 satırdan oluşan, akıl ve imana ait bilgilerin paylaşıldığı mensur bir makale yer alır. Bunu “Şerh-i Âdem Aley-hisselam” başlıklı bir manzume (3-63. beyitler arası) takip eder⁴. Ancak başlık, Fatih nüshasında “Dâstân-ı Ruh u ‘Akl ve Mâ-Yata’allaku Bihimâ Mine’l Ahvâl” şeklindedir (bk. Tatçı, 2008b: 37). Bu dizelerde insanda mevcut olan iki güçten, ruh ve nefisten, onların hâllerinden söz edilmiştir. Aklın insanlar için ne denli güçlü bir meleke olduğu vurgulanmış, onun telkinlerine kulak verilmesi tavsiye edilmiştir. Bilge konumundaki akıl, her bölümün sonunda söz alarak birtakım öğütler vermiştir. Bundan sonraki bölümler “Dâstân” adıyla düzenlenmiştir.

“Dâstân-ı Kibr” (64-163. beyitler arası), konusu kendini beğenme ve alçakgönüllülük olan bölümdür. Burada kendini beğenmenin ne kadar zararlı, alçakgönüllülüğün ise ne kadar yararlı bir huy olduğu dile getirilmiştir.

“Dâstân-ı Buşu” (164-258. beyitler arası), risalede öfke konusunun ele alındığı dizelerdir. Bu bölümde öfkenin zararları, onunla mücadele etme yolları uzun uzun anlatılmıştır.

Öfke bahsinden sonra “Dâstân-ı Sabr” (259-294. beyitler arası) bölümünün gelmesi oldukça anlamlıdır. Günlük hayatta kişiyi öfkeden koruyan, onun sebep olduğu sıkıntılardan uzaklaştıran, sükûneti telkin eden unsurların başında sabır gelir. Mesnevide bununla ilgili dizeler, sabrın önemine ve gerekliliğine işaret eder, okuyan veya dinleyen herkesi sabırlı olmaya davet eder.

Nefsin kişiyi tuzağa düşüren ve ebedî mutluluktan mahrum bırakan hasletleri arasında cimrilik ve kıskançlık da vardır. “Dâstân-ı Buhl ü Hased” (295-439. beyitler arası), cimrilik ve kıskançlık temaları üzerine kurulmuştur. Bu mısralarda tarihin gördüğü en zengin kişilerden biri olan Karun örneğinden de yararlanılarak bu manevi hastalıklardan kurtulmanın çareleri anlatılmış, cömertliğin faziletleri üzerinde durulmuştur.

“Dâstân-ı Gaybet ü Bühtân” (440-546. beyitler arası), dedikodu ve iftiranın zararlarını anlatan dizelerden ibarettir. Bu bölümde sözü edilen kötü huyların hem insanı hem de toplumu bozduğu, akıl sahibi kişilerin bunlardan uzak durması ve insanların doğruluktan ayrılmaması gerektiği ifade edilmiştir.

4 Başlık; Tatçı (2008b: 37), Günay ve Horata'da (2009: 118) “Dâstân-ı ruh u ‘akl ve mâ-yeta’allaku bihimâ mine’l-ahvâl” şeklindedir. Gölpınarlı (1965: 2) başlığı “Dâstân-ı ruh ve ‘akl ve mâ-yata’allaku bihimâ mina’l-ahvâl” olarak vermiştir. Boz'daki (2012: 44) başlık ise “Dâstân-ı ruh u nefis ve mâ-yeta’allaku bihimâ mine’l-ahvâl”dir.

Bundan sonra “Fi’s-seyri ve’s-sülûki” başlığıyla şiirlerin bulunduğu *Dîvân*’a geçilmiştir.

Özetle mesnevîde sırasıyla “ruh, nefis, akıl, kibir, buşu (öfke), sabır, buhul (cimrilik), haset, gıybet ve bühtan (iftira)” kavramları işlenmiştir. Şair, vermek istediği mesajları karşıt kavramlardan yararlanarak anlatmıştır. İnsanı anlatan, insanoğlunun hâllerini ortaya koyan bu başlıklardan mesnevinin baştaki kısa manzum ve mensur kısımların dışında altı bölüm olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Konuların İşlenişi

Risalede ahlak ve tasavvufa dair öğütler işlenir. Yunus, risalenin başında Allah’ın hikmetini ele alır. Bu hikmet, eşyanın hakikati olan dört unsurun ilahi bir terkipiyle yoğrulup âdemin nasıl yaratıldığını bilme sırrıdır (Tatçı, 2008b: 7). Mensur bölümde ise akıl ve imana ait bilgilere yer verir. Asıl risale bunlardan sonra başlar. Sırasıyla ruh ve akıl, kibir, öfke, sabır, cimrilik ve kıskançlık, gıybet ve iftira konuları işlenir. Bütün bu kavramlar, destani hikâyeye tarzında ve alegorik bir üslupla anlatılır (Tatçı, 2008b: 10). Yunus’un bu mısralarda zaman zaman teşbih, istiare, mecaz, teşhis, tezat, telmih gibi söz sanatlarından ustaca yararlandığı görülür.

Konuların işlenişinde izlenen yöntem şudur: Önce nefsin arzusuna uygun düşen bir kavram seçilir, ardından bunun insana verdiği zararlardan söz edilir. Kolayca anlaşılmasını sağlayabilmek için konu örneklendirilir, somutlaştırılır. Bunun için bazen bir hikâyeye anlatılır. Bölümün sonuna doğru akıl devreye girer, bahsedilen kötü huydan arınmanın çarelerini söyler. Kimi zaman da iyi ve kötü kıyasıya mücadele eder, sonuçta kazanan daima iyi olur.

Eserde savaş sahnelerini hatırlatan tabloların çokluğu dikkati çeker. Devlet düzeni ve askerlik teşkilatına ait sözcük, deyim ve terimler, bu tabloyu tamamlayan diğer unsurlardır. Şairin, bu dizelerde sözcükleri özenle seçtiği görülür. Yunus önemseydiği kavramları işlerken devrin sosyal manzarasıyla örtüşen bir uygulamanın içinde olmuştur.

Yunus, mesnevîde özel isimleri pek zikretmez. Mesela, kişi isimleri risalede yok denecek kadar azdır. Hz. Âdem, Hz. Yusuf, İbrahim Ethem, Karun onun adını andığı dinî ve tarihî şahsiyetlerdir.

Nüşhanın İmlası

İmla, İslami dönemin ilk Türkçe eserleri ile Eski Anadolu Türkçesiyle (EAT) kaleme alınan pek çok metnin ortak sorunudur. Bilindiği üzere EAT, Uygur ve Arap-Fars imlasına ait özelliklerin birlikte görüldüğü bir yazı ortamıdır. İmladaki karışıklık, farklı eser ve isimlerde olduğu gibi aynı dönemde yazılmış eserlerde, bir şairin veya müellifin kendi eserlerinde, hatta aynı eserde bile

görülebilmektedir. Bu durum, döneme ait kurallı ve düzenli bir imladan söz etmeyi zorlaştırmaktadır.

İçinde *Risâletü'n-Nushiyye'nin* de bulunduğu *Dîvân*'ın Karaman nüshası Mansuroğlu'nun (1988: 249-250) belirlediği ölçütler çerçevesinde değerlendirildiğinde eserin, Uygur ve Arap-Fars imlasının terkibi olduğu görülür. Metindeki ünlülerin -Arapça hadis ve kalıp sözler dâhil- tamamının gösterilmesi, birçok sözcükte ünlülerin yazılışında hareke ve harfin birlikte olması; damak *n*'si (*ñ*) için *keft*ten başka *ng* (كڭ) grubundan yararlanılması; ünlüsü kalın sıradan gelen sözcüklerde *sad* yerine *sin*, *tı* yerine *te* kullanılması; Türkçenin *p* ünsüzünün metinde iki harfle (be-pe) temsil edilmesi, eklerin tabandan ayrı veya bitişik yazılmasında görülen kuralsızlık ve iki sözcüğün (*ne kadar*, *ne dér* gibi) yazımda bitleştirilmesi; metinde kelime sonundaki yuvarlak ünlüleri göstermek için yer yer *vav* ve *elif*in birlikte yazılması (*berü*, *bellü* gibi), Türkçe sözcüklerde yardımcı işaretlerden olan *tenvin* ve *şeddenin* kullanılması metni mezkûr iki imla geleneğiyle buluşturmaktadır. Kuşkusuz, bir metinde iki farklı imla'nın uygulanmış olması, dönemin yazım özelliklerini belirlemeyi güçleştirmektedir. Ancak Oğuz Türkçesinin Anadolu'da vücuda getirdiği ilk eserlerde böyle bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Eldeki nüshaya da yansıyan bu uygulama, Anadolu'da henüz bir yazı dilinin tüm kurallarıyla teşekkül etmediğini göstermektedir. Hâl böyle olunca müstensihnin geleneğe uyduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Nüshanın Dil ve Üslup Özellikleri

Edebî eserler içerik kadar o içeriğin sunuluşu, yani malzemenin kullanılışı bakımından da ilgiyi üzerinde toplar ve incelenmeyi gerektirir. Zira edebiyat, yegâne malzemesi dil olan bir sanat dalıdır. Bu yönüyle diğer güzel sanatlardan ayrılır. Bir edebî eserin yalnızca anlamdan ibaret olmadığı, içeriğin dil ve üslupla doğrudan ilgili olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Şairler ve yazarlar, dilin imkânlarını genişleten söz ustalarıdır. Herkesin bildiği bir sözcük, onların dilinde başka bir kimliğe bürünür. Sözcüklerin anlam dağarcıklarına yenileri katılır. Büyük mutasavvıf ve gönül adamı Yunus Emre, Türkçeyi etkili ve doğru kullanan, onun inceliklerine hâkim bir ediptir. Türk şiirinde birtakım kalıpların oluşmaya başladığı dönemde Yunus; Türkçe söyleyişin peşinde koşmuş, bu yolda tüm sanatçılara örnek olmuştur. Onun bu tavrı benimsemesi, halkın içinden gelip halka dönük yazmasıyla izah edilebilir. Bu seçimde o çağda Müslüman-Türk nüfusun içinden geçtiği sıkıntılı sürecin de etkisi olmuştur. Yunus bu ortamda dilin birleştirici özelliğinden yararlanmak istemiştir. Şair; kiblesi aynı, aidiyetleri farklı olan Türk oymaklarına mesajlar gönderirken kanal olarak Türkçeyi tercih etmiş, geniş kitleleri Türkçenin birleştirici ikliminde buluşturmaya çalışmıştır. Başkaca söylersek, iletişim aracı olarak Anadolu'da herkesin bildiği bir dilde karar kılmıştır.

Risâletü'n-Nushiyye, söz varlığı yönüyle Türkçenin baskın olduğu bir metindir. Mesela Yunus, Arapça kaynaklı *cennet* ve *cehennem* sözcüklerini risalede birer kez kullanmıştır. Bu terimlerin Eski Türkçedeki karşılıkları olan *uçmak* 6, *tamu* ise metinde 3 kez geçer. Yine aynı dilden alınan *tevazu* 1 yerde görülürken onun Türkçe karşılığı olan *alçaklık* metinde 14 yerde tespit edilmiştir. *El* kelimesi risalede deyimlerle birlikte 18 kez geçerken bunun Arapçası olan *yed* ve Farsçası olan *dest* şekilleriyle hiç karşılaşmamıştır. *Baş* metinde 14 defa görülmüştür. *Ser* ise sadece bazı birleşiklerde (*ser-mâye*, *ser-encâm* gibi) vardır. *Gök* kelimesi risalede 5 kez geçerken aynı anlama gelen *semâ* ve *âsumâna* hiç rastlanmamıştır. Mesnevide *su* 10 kez kullanılırken bunun Arapça ve Farsça karşılıkları hiç görülmez. *Yél* 5 kez geçerken *bâd* ve *nesîm* yoktur. Metinde 1 defa “*zaman*, *devir*” anlamlarıyla kullanılan *rüzgâra* bakarak bu kelimenin Türkçede o yıllarda “yel” anlamını kazanmadığı söylenebilir⁵. *Od* risalede 13 kez geçerken Arapça *nâr* hiç görülmemiştir. Farsça *âteş* sözcüğüyle de hiç karşılaşmamıştır. Bununla birlikte aynı kökenden gelmeyen fakat anlamdaş olan sözcükler, bazen aynı bazen de ayrı dizelerde görülebilmektedir. Bu ikili kullanımlar, Türkçe için bir geçiş dönemi yaşandığına işaret eder.

Yunus Emre'nin Türkçe söyleme arzusu bunlarla bitmez. O, Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri Türkçe söyleyişe göre dillendirme çabası içinde olmuştur. Kaynak dilde *sabr*, *kibr*, *şükr*, ‘*akl*, *buhl* şeklinde yazılan sözcükler onun dilinde *sabır*, *kibir*, *şükür*, *akıl*, *buhul* hâlini almıştır. Mesnevide yer yer karşılaşan yabancı sözcüklerse ya Türkçeye yerleşmiş ya da bir terim vasfına sahip olanlardır. Bunlar, anlamının herkesçe bilindiğini düşündüğümüz dinî terim ve kavramlardır. Şairin bu tür sözleri verirken asıllarını tercih etmesi, tasavvuf gibi soyut ve anlaşılması zor bir disiplinin izahında kendisine anlatım kolaylığı sağlamıştır.

Risalenin söz varlığı, bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında karşılaşılacak türden kelimelerle doludur. Gülensoy'un (1995: 119-123) da örneklerle izah ettiği gibi hangi nüshada olursa olsun, risaledeki birçok sözcük ve deyim, bugün ağızlarda yaşamaktadır. *Boyun vermek*, *dirlik*, *eyle*, *onmak* gibi Yunus'un hayat verdiği sözcük ve deyimler, günümüz ağızlarında, özellikle Orta Anadolu ağızlarında işlektir.

Yunus'un risaleye yansıyan dili açık ve anlaşılır bir dildir. Halkın yabancı olduğu bir dil değil, aşına olduğu bir dildir. İlahilerdeki çekici üslubu mesnevide yer yer görmek mümkündür. Sözü uzatmayı sevmeyen bu gönül erinin eğri büğrü söylemekten sakındığı da bellidir. Şair, bazen kendisini de öğütlerin birinci muhatabı sayarak içtenliği yakalamayı başarmıştır.

5 Bu kelimenin Türkçede görüldüğü ilk metin, *Atebetü'l-Hakayık*'tır (bk. Arat, 2006: 73). Rüzgâr, mezkûr eserde “zaman” anlamındadır. Kelime, XIV. yüzyıl Anadolu sahasının önemli metinlerinden olan *Süheyl ü Nevbahar*'da da aynı karşılıkla yer almaktadır (bk. Cin, 2012: 650).

Üslup, bir sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil (TDK, 2011: 2451) olarak tanımlanır. Üslup için, kısaca, malzemeyi kullanış şekli, yani anlatış tarzı demek mümkündür. Eldeki risaleye üslup penceresinden göz atıldığında şairin birtakım ses, hece ve sözcük tekrarlarına sıkça müracaat ettiği göze çarpar. Bunlar, eserin çekiciliğini artıran, okurun ilgisini canlı tutan ahenk unsurlarıdır. Zamirler, metinde sık tesadüf edilen sözcüklerdendir. Bu durum, içtenliğin bir göstergesidir. Teklik birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin sık geçmesi, onun hayatı tek taraflı düşünmediğini, hayata bütüncül bir açıdan yaklaştığını anlatır (Aydın, 2011: 49).

Metinde şart cümleleriyle sıralı cümlelerin çokluğu dikkati çeker. Öğütler manzumesi niteliğindeki bir eserde şart cümlelerinin tekrar etmesi olağandır. Sıralı cümleleri oluşturan yan cümleler ise oldukça kısadır. Böyle dizelerde ayrıntıya takılmak istemeyen bir eğitimci tavrı hâkimdir. Sıfatlar oldukça azdır. En çok tercih edilen sözcükler fiillerdir. Emir kipiyle çekimlenmiş fiiller hayli fazladır. Metin, kısa emir cümlelerinin baskındır. Yunus dizelerin bir kısmını soru cümlesi kalıbında kurmuştur. Sözü etkisini artırmayı, okurun dikkatini çekmeyi, onu ortama dâhil etmeyi hedefleyen bu cümleler, metne akıcılık da kazandırmıştır.

Risaleye hayat veren sözcükler, müellifindeki zengin birikime, fikrî derinliğe ve gözlem gücüne işaret eden kavramlardır. Bununla birlikte Yunus Emre, risalede günlük hayatın sözcüklerine farklı bir elbise giydirebilir. Öğütleri aktarırken bazen hayvan, bitki adlarından yararlanır, bazen bir yiyecekten söz eder. Bu üslup, okurun metinden kopmasını önler, ilgi ve heyecanı sürekli kılar. Ayrıca üzerinde durulan konuların kolayca anlaşılmasına hizmet eder.

Yunus'un başarısı, henüz kuruluş dönemini yaşayan bir yazı dilinin üstün nitelikli örneklerinden birini vermiş olmasıdır. Dili ustalıkla kullanan ve onun imkânlarını geliştiren bir şairdir Yunus. O, ilahiler ve mesnevi aracılığıyla Türkçenin bir edebiyat (yazı) dili olduğunu göstermiştir. Bu tavrıyla, Türkçenin belli başlı temsilcilerinden ve öğreticilerinden biri olmuştur.

Anadolu Türklüğünün günlük yaşamından bazı kesitlerin de sunulduğu *Risâletü'n-Nushiyye*, samimiyet ve tevazu üzerine inşa edilmiştir. Birçok ilki barındıran bu eser, müellifi gibi son derece mütevazıdır.

Nüshanın Yazıldığı Dönem

Yazılış tarihi bilinmeyen eski bir eserin ne zaman kaleme alındığını belirlemek, bir dilin gelişim seyrini izleyebilmek açısından büyük önem taşır. Bu tespitler, Türkçe gibi geniş alanlara yayılan ve birçok kola ayrılan diller için çok değerli bilgiler sunar. Geçmişte dilin yapısında muhtelif nedenlere bağlı olarak meydana gelen değişiklikler, bunların diğer saha ve çağlara yansımaları, günümüze ulaşabilen yahut ulaşmayan unsurların tespiti bu tarz çalışmaların bilim

dünyasına aktardığı sonuçlardan birkaçıdır. Ne var ki her metin, araştırmacısına bu bilgileri kolayca sunmayabilir. Bugün kütüphanelerde müellif ya da müstensihine ait bilgi içermeyen, yazılış tarihi belirsiz birçok el yazması eser vardır. İşte, içinde risalenin de bulunduğu *Yûnus Emre Dîvânı*'nın Karaman nüshası böyle bir metindir.

Eldeki metin, yazılış tarihi hakkında bilgi verecek ketebe kaydından yoksundur. Bu eksiklik, bilim dünyasında eserin hangi yüzyılda yazıldığı konusunda detayları yukarıda verilen büyük bir tartışmanın yaşanmasına yol açmıştır. Develi (2008: 214), böyle belirsizliklerin bulunduğu metinlerde herhangi bir fonem ya da morfemin farklı şekilleri varsa bunların sayısal olarak tespitinin önemli olduğunu söyler. Araştırmacıya göre eserin dilini ve hangi çağa ait olduğunu baskın özellikler gösterebilecektir.

EAT için karakteristik ve baskın olan tüm özellikler (é foneminin yaygınlığı, bazı sözcük ve eklerin daima yuvarlak, bazı eklerinse düz ünlüyle yazılmış olması, sözcük içi *k>h* değişimleri, şahıs ve işaret zamirlerinin *b-* yanlısı olması, Eski Türkçede *b* ile başlayan kimi sözcüklerin *v* ile yazılması, ince sıradan ünlüler yanında *t->d-* değişmesi, *-isar/-iser*, *-ıcak/-icek*, *-madın/-medin*, *-uban/-üben* zarf-fiil eklerinin işlevi, tek tük de olsa şimdiki zamana işaret eden *-ayoru-* yapısı⁶) eldeki nüshada vardır. Eserde, yerleşmiş kuralların dışına çıkan örnek sayısı hayli azdır. Risaledeki dil icrası, metni EAT'nin bir yazı dili olarak şekillendiği ve geçiş dönemi özelliklerinin artık görülmez olduğu dönemle birleştirmektedir. Buna göre eldeki nüsha XIV. yüzyılın sonlarında yahut XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olmalıdır. Karışık dilli eserlerde görülen ikili yazımların eldeki nüshada olmaması, nüshayı karışık dilli eserlerin yazıldığı XII. asrın sonlarından uzaklaştırmaktadır. Metindeki tarihî Azeri ağzına ait sınırlı sayıdaki örnek de nüshayı bu ağızla buluşturacak kadar baskın değildir.

Sonuç

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in "Din nasihattir." anlamındaki hadis-i şerifi, kültür ve medeniyet tarihimizde öğüt içerikli pek çok eserin telif edilmesine vesile olmuştur. "Nasihatname, pendname" gibi adlarla anılan bu eserler genellikle mesnevi, risale, hikâye şeklinde kaleme alınmış ve edebiyatımızda bir geleneğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun temelinde büyük mutasavvıf Feridüddin Attar'ın *Pend-nâme* isimli kitabı vardır. Attar'ın meşhur eseri bu alanda örnek ve öncülük teşkil etmiştir. Birçok şair ve müellif bu eserden ilham alarak nasihatname isimli veya öğüt içerikli eser ortaya koymuştur. Fakat Yunus Emre nasihatler manzumesi niteliğindeki mesnevisini Attar veya başka bir mutasavvıftan esinlenerek değil tamamen Anadolu Türklüğünün hayatından aldığı unsurları işleyerek telif etmiş, yerli motiflerle bezemiştir (bk. Tatcı, 2008b: 3-4). Risale bu yönleriyle millîdir ve kendine mahsus özelliklere sahiptir.

6 Bu ek risalede değil şiirlerde geçmektedir (bk. Uysal, 2014: 291).

Yunus Emre'yi adaşlarından yahut mahlasını takınan takipçilerinden ayıran özelliklerden biri de böyle bir mesneviye sahip olmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla aynı ismi taşıyan şairlerin böyle bir eseri yoktur. Mesela Bursalı Âşık Yunus böyle bir risale telif etmemiştir (bk. Tatçı, 2019). Türk edebiyatının ilk mesnevi örnekleri arasında kabul edilen bu metin, türdeşlerinden farklı olarak kısa bir mensur bölüm ihtiva eder. Risale, bu yönüyle de özgündür ve edebiyat tarihimizde ayrıca değerlidir.

Risalenin bir diğer önemi, bu metnin ve ilahilerden müteşekkil *Dîvân*'ın hangi tarihte yazıldığına veya yazıya geçirildiğine dair bilgi içeriyor olmasıdır. Sözü edilen not şu beyitte geçmektedir:

Ki târîh dahı yédi yüзде-y-idi
Yûnus cânı bu yolda fidâ-y-ıdı [51.b]⁷

Mesnevinin sonlarında tarih ifadesi olarak zikredilen 707 rakamı, edebiyat araştırmacıları tarafından eserin telif edildiği yıl olarak görülmüştür. Şairin hayat hikâyesine dair tarihî belgelerdeki bilgileri de destekleyen bu tarih, Yunus araştırmaları açısından bir dönüm noktası durumundadır.

Kısaltmalar

akt.	Aktaran
bk.	Bakınız
bs.	Baskı, basım
S	Sayı
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu

Kaynaklar

- Arat, Reşid Rahmeti, *Atebetü'l-Hakayık*, 3. bs., TDK Yayınları, Ankara 2006.
- Aydın, Mehmet, "Yunus Emre'nin Şiirlerindeki İkinci Şahısların İşlevleri", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Eskişehir 2011, s. 43-50.
- Babacan, Vasfi, *Yûnus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si ve Dîvânı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2013.
- Boz, Erdoğan, *Risâletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.
- Cin, Ali, *Süheyl ü Nev-Bahar*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- Develi, Hayati (2008), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring, s. 212-230.
- Dîvân-ı Yûnus* (Karaman Nüshası), Millî Kütüphane, Nu.: A-4764.

⁷ Bu beyitteki rakam; Fatih, Yahya Efendi ve Nuruosmaniye nüshalarının esas alındığı Tatçı (2008b: 127) ve Boz (2012: 242) neşirlerinde 707 şeklindedir.

-
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan*, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, İstanbul 1965.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Gülensoy, Tuncer, “Yunus Emre ve Anadolu Ağızları”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, 7-10 Ekim 1991, Ankara 1995.
- Günay, Umay ve Horata, Osman, *Risâletü’n-Nushiyye*, 3. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Kaplan, Mehmet, “İki Destan İki İnsan Tipi”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar - 1*, 8. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Mansuroğlu, Mecdut, “Eski Osmanlıca”, *Tarihi Türk Şiveleri*, (çev.: Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları Ankara 1988.
- Mazıoğlu, Hasibe, “Yunus Emre Divanı’nın Yeni Bir Yazması”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 345-354.
- Öztelli, Cahit, *Yunus Emre, Yeni Belgeler, Bilgiler*, Özel Yayın, Ankara 1971.
- Tatcı, Mustafa (2008a), *Yûnus Emre Külliyyâtı II, Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Tatcı, Mustafa (2008b), *Yûnus Emre Külliyyâtı III, Risâletü’n-Nushiyye (Tenkitli Metin)*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre’nin Gönül Çocuğu Bursalı Âşık Yûnus*, H Yayınları, İstanbul 2019.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 11. bs., TDK Yayınları, Ankara 2011.
- Tekindağ, Şehabeddin, “Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre Hakkında Araştırmalar”, *Belleten*, Cilt 30, S 117, 1966, s. 59-90.
- Uysal, İdris Nebi, *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014.

Risâletü'n-Nushiyye'nin İlk Sayfası

Risâletü'n-Nushiyye'nin Son Sayfası

